

Dálkkádatrievdama ja dán váikkuhusat sámi kultuvrii ja sámiid ruovttuguvlui

Sámi ja dálkkádatrievdama oahpahusa lassimateriála, mii duvdá
oahpahusa. Almmustuhttinbeaivemearri 8.10.2026

OASSI 1

SÁMI DÁLKKÁDATRÁÐÐI • SÄÄMI ŠONŇÂDÂHRÄÄÐI • SÄÄ'M ÄIMMÕS-SUÅVTÕS
SAAMELAINEN ILMASTONEUVOSTO • SAMISKA KLIMARÅDET • SAAMI CLIMATE COUNCIL

Diehtu materiálain

SÁMI DÁLKKÁDATRÁÐÐI • SÄÄMI ŠONŇÂDÂHRÄÄÐI • SÄÄ'M ÄIMMÖS-SUÅVTÕS
SAAMELAINEN ILMASTONEUVOSTO • SAMISKA KLIMARÅDET • SAAMI CLIMATE COUNCIL

- Materiála lea buvttadan sámi dálkkádatráđđi SAAMI-INDI-prošeakta oahpahussii, skuvlemii ja oppalaš didolašvuoda lasiheami várás ovdamearkka dihte sámi oahpahusa, dálkkádatoahpahusa ja luonddubajásgeassima oassin.
- Materiála gávppálaš atnu lea gildojuvvon.
- Materiála lea almmustuhttojuvvon CC BY 4.0 -liseanssain.
- Dárkkít diedut oahpahusa duvdi materiála ulbmilis ja sisdoalus gávdnojit [mielčuovvu dokumeanttas](#). Mii sávvat, ahte oahpástuvvabehtet dasa ovdal materiála anu.

- Materiála čujuhusráva: Sámi dálkkádatráđđi 2026. Dálkkádatrievdama ja dán váikkuhusat sámi kultuvrii ja sámiid ruovttuguvlui. Materiála, mii duvdá oahpahusa. OASSI 1. Ramádat 6/2026. Sámi dálkkádatráđi almmustuhttimat.
- Oahpahusa duvdi materiála lea válmmastallan mánggadiedalaš bargojoavku, masa leat gullan:
- **Hilppa Gregow** (Dálkediehtaga lágádus), **Tuula Honkonen** (Nuorta-Suoma universiteahtta), **Jouni Jaakkola** (Oulu universitehta ja Dálkediehtaga lágádus), **Suvi Juntunen** (Oulu universitehta), **Gáijot Biera** ja **Vilgon Inggá Ándde Ovllá** (Sámi dálkkádatráđđi), **Terhi Laurila** (Dálkediehtaga lágádus), **Guhtur Biera Jovnna Mauri** ja **Iisku Juhána Inggá Biret Anne Petra Biret** (Sámi dálkkádatráđđi), **Päivi Meriläinen** (Dearvvašvuoda ja buresbirgema lágádus), **Iisku Juhána Juvvá** ja **Heaikka Ovllá Inggá Lemet** (Sámi dálkkádatráđđi), **Vilja Rentto** (Nuorta-Suoma universiteahtta), **Marja Helena Sivonen** (Suoma birasguovddáš), **Ulla Vesteri** (Sámi dálkkádatráđi čállingoddi) ja **Henni Yläne** (Nuorta-Suoma universiteahtta).

Sámi dálkkádatráđđi

- Dálkkádatlága vuodul vuodđuduvvon sámi dálkkádatráđi bargun lea buvttadit diehtovuoddu dálkkádatrievdamis sámi kultuvrra oaidninvuogis.
- Diehtovuodđu lea čuozihuvvon eiseválddiide ja sámi servošii mearrádusdahkama várás.
- Dálkkádatráđi bargu lea maid lasihit didolašvuoda dálkkádatrievdama váikkuhusain sámi kultuvrii.
- Sámi dálkkádatráđđi ovddida diehtaga ja sámi árbevirolaš dieđu gaskavuoda vuorrováikkuhusa.
- Dálkkádatráđi bargu vuodđuduvvá dutkojuvvon dihtui ja sámi árbevirolaš dihtui.
- Lassidieđu: www.saamelainenilmastoneuvosto.fi/dav/

**Doahpagat ja dálkkádatrievdama
duogáš**

Sámi árbevirolaš diehtu

- Sámiid árbevirolaš diehtu laktása sámiid árbevirolaš ealáhusaide, daiguin bargamii, eallinbirrasii, dálkái ja elliide. Dat lea maid luonddu dovdan ja eanas dán diedus lea gielalaš.
- Sámegielain leat eatnat dakkár sániid luonddu diliin ja ealáhusain, mat eai gávdno váldogielain. Dat muitala maid das, mii sámi kultuvrras lea dehálaš.
- Árbevirolaš diehtu lea čadnojuvvon sámiid ruovttuguvlui, sámegillii ja lea sámi identiteahta ja kultuvrra oassi.
- Árbevirolaš diehtu sirdojuvvo buolvvas nubbái luonddus lihkadettiin ja barggadettiin árbevirolaš ealáhusaiguin sihke guldalettiin boarrásit buolvvaid oahpahusaid, luđiid ja muitalusaid.
- Árbevirolaš dihtui gullet maid árvvut ja luonddu gudnejahttin. Lundui ii galgga guoddit dušši luottaid iige dan oaččo rihppet.

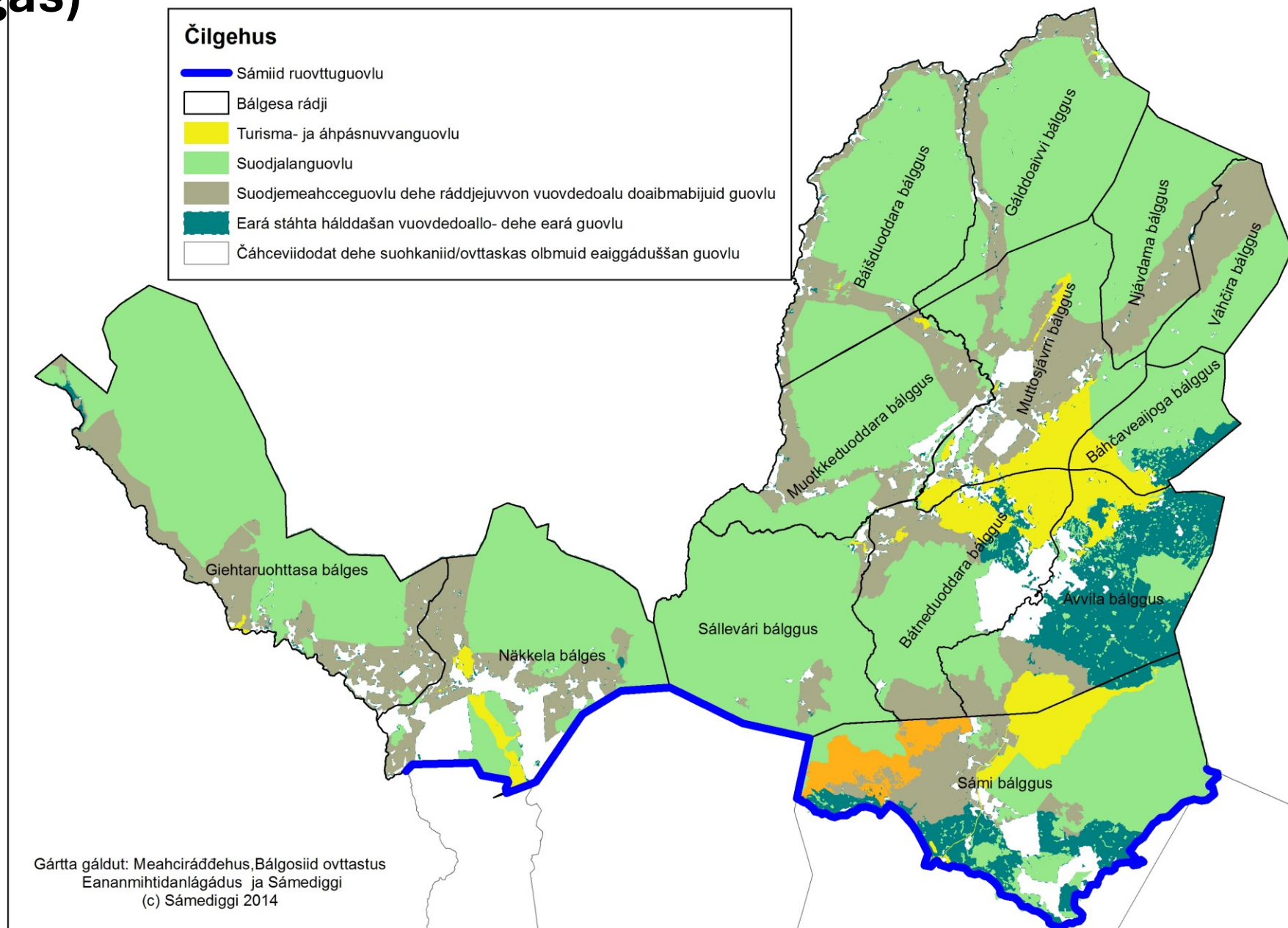

Sámiid ruovttuguovlu

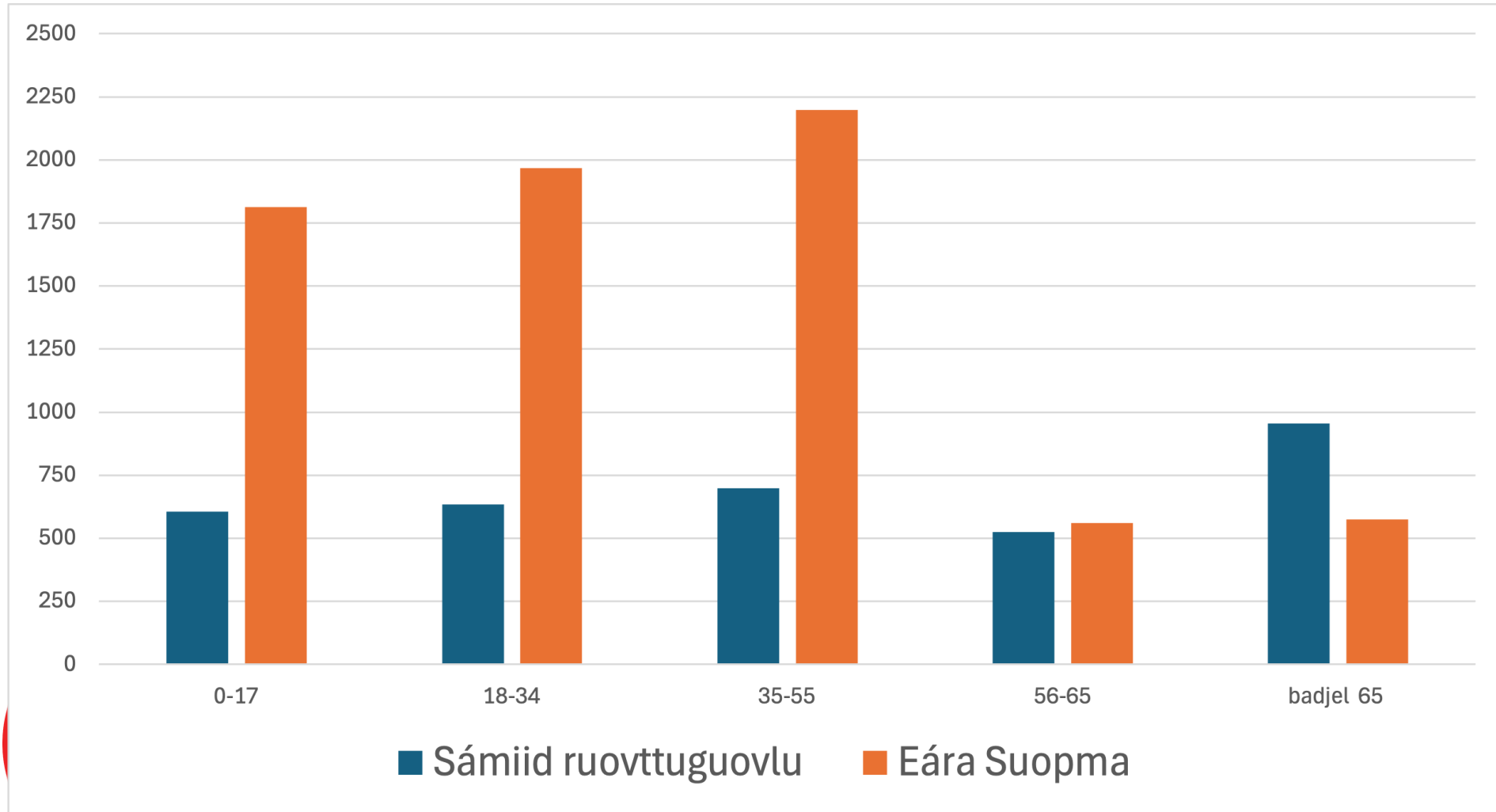
- Oahpahusmateriálas sámiid ruovttuguovlu lea juhkkon golmma sierra avádahkii
 - Boreála avádat nappo davvi goahccevuoovdeavádat: Sállevári, Båtneduoddara, Avvila ja Sámi bålgesat
 - Davviboreála avádat, nappo boreála guovllu davimus oassi: Muotkeduoddara, Muttošjåvri, Njåvdåma, Båhčaveaijoga ja Våhčira bålgesat
 - Duottaravádat, nappo goahccevuoovdeavádaga bajåbeal guovlu: Giehtaruohttasa, Neakkela, Båišduoddara ja Gållddoaiivi bålgesat

Sámiid ruovttuguovlu ja stáhta hálddahan eananduovdagiid atnu (s. 90 % viidodagas)

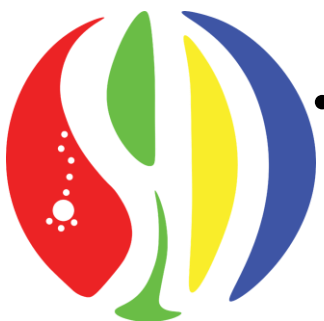
Suoma sápmelaččat ahkejoavkkut j. 2023

Gáldu: Sápmelaččaid mearri jagi 2023 sámediggeválggain, Sámediggi

Dálkkádatrievdama guovddáš doahpagat

- **Agibeaivvi** girsi lea eanan, mii bissu jiekŋanaga miehta jagi bistevaččat. Bajášgeardi suddá geassit, čiekŋalit gearddit eai. Dálkkádaga liegganeami mielde agibeaivvi girsi suddá, goas dasa fuorkásan čitna beassá áibmogeardái.
- **Albedo** dárkkuha gierraga speadjalastima. Čuvges giera, dego muohta, speadjalastá stuora oasi beaivesuonjardeamis ruovttoluotta gomuvuhtii. Sevdnjes giera, dego goahccemuorat, speadjalastet suonjardeami dušše veaháš, ja njammá lieggasa.
- **Fossiila boaldámušat** leat energiiagáldut, mat leat šaddan miljovnnaid jagiid áigge dološ šattuin ja ealániin. Deháleamos fossiila boaldámušat leat olju, baktečitna, eanangássa ja darfi. Go dat boldojuvvojit, áibmogeardái beassá ee. čitnadioksiida.
- **Čitnaluodda** muitala, man olu šaddovistegássaluoittut muhtin buvtta, bálvalus dehe doaibma mielddisbuktá oba eallingearddis áigge. Eallingeardi dárkkuha buktaga visot muttuid vuodđoávdnasiid háhkamis válmasteapmái, atnui ja loahpaloahpas bázahussan.

- **Čitnaneutrálavuohta** dárkkuha dili, mas čitnadioksiidaluoittut šaddet eanemusat lihkká olu go čitnanjielut bastet čatnat. Čitnadioksiida mearri ii lassán áibmogearddis.
- **Čitnanjiellu** čatná čitnadioksiida áibmogearddis ja furke dan. Deháleamos čitnanjielut leat vuovddit, eará šattolašvuohta, jeakkit ja mearat. Čitnanjielut jávkadit čitnadioksiida áibmogearddis ja gohcet dálkkádatrievdama.
- **Dálki** dárkkuha áibmogearddi dili dihto báikkis dihto áigge. Dálki hápmahuvvá earret eará temperatuvrras, áibmolávttasvuodas, balváivuodas, biekkas ja arvvis. Dálki lea dat, maid oainnat, go geahčat láses olggos.
- **Dálkkádat** dárkkuha dihto guovllu gaskamearálaš dálkki ja dan molsašuddama guhkes áigegaskkain. Dálkkádat meroštallojuvvo dábálaččat 30 jagi dálkečuovvumiid vuodul. Dálkkádahkii váikkuha ee. beaivesuonjardeapmi, guovllu sajádat, arvin ja viiddes eatnanspáppa viidosaš proseassat dego mearrarávnnjit ja biekkat.
- **Dálkkádatdoaimma** lea doaimmabidju, mainna juogo gohccojuvvo dálkkádatrievdan dehe vuogáiduvvo dasa. Dálkkádatdoaimmaid dahket ee. ON, EU, stáhtat, gielddat, fitnodagat ja ovttaskas olbmot.

- **Dálkkádatrievdamii vuogáiduvvan** dárkkuha doaimmaid, maiguin ráhkkanuvvo dálkkádatrievdama dagahan rievdamiid eallinbirrasis ja servodagas dál ja boahtteáiggis.
- **Dálkkádatrievdama goahcan** dárkkuha doaimmaid, maiguin unniduvvojit šaddovistegássaluoittut ja váfistuvvojit čitnanjieluid.
- **Dálkkádatrievdanskenária** lea dutkiid ráhkadan árvoštallan das, mot šaddovistegássaluoittut ja dálkkádat sáhttet gárganit boahtteáiggis. Skenariat vuodđuduvvet mihtidemiide, čuovvundihtui ja rehkenastinmáliide. Sierra skenariat govddidit sierralágán váikkuhusaid: ovdamearkka dihte mii dáhpuhuvalii, juos šaddovisteluoittut unnot johtilit dehe dat lassánivčče sakka.
- **Ođasnuvvi energiija** dárkkuha ovdamearkka dihte beaive-, bieggaga- ja čáhceenergiija, bioenergiija, eananliggema sihke báruin ja vuorročázis boahtti energiija. Dai atnu dagaha mihá unnit šaddovistegásaid luoittuid go fossiila boaldámušaid atnu. Daid atnu ii golat mearkkašahtti ládje luondduriggodagaid.

- **Ruoná sirdašupmi** dárkkuha servodaga earáhuvvama čitnaneutrálavuoda ja bistevaččat ekonomii ja guvlu. Dasa gullá ovdamearkka dihte fossiila boaldámušaid buhtten ođasnuvvi energiiain, energii seastin, máhcahananu beavttálnuhttin ja luondduriggodagaid bistevaš atnu.
- **Šaddovistealbmanepmi** lea lunddolaš albmanepmi, man geažil eananspáppas lea eallimii heivvolaš temperatuvra. Áibmogearddi gásat, earenoamážit čáhcehevro ja čitnadioksiida, doibmet dego šaddovistti láse: dat luitet beaivečuovgga eatnangierragii, muhto árret oasi eatnanspáppa liekkassuonjardeamis gárgideamis gomuvuhtii.
- **Šaddovistegásat** leat áibmogearddi gásat, mat doalahit liekkassuonjardeami ja váfistit šaddovistealbmanepmi. Dálkkádaga liegganeami dáfus mearkkašahttimus olbmo buvttadan šaddovistegásat leat čitnadioksiida (CO_2), metána (CH_4) ja didahpadioksida (N_2O). Dát luoittut gohčoduvojit maid dálkkádatluoitun.

Dálkkádatrievdama dagaheaddjit

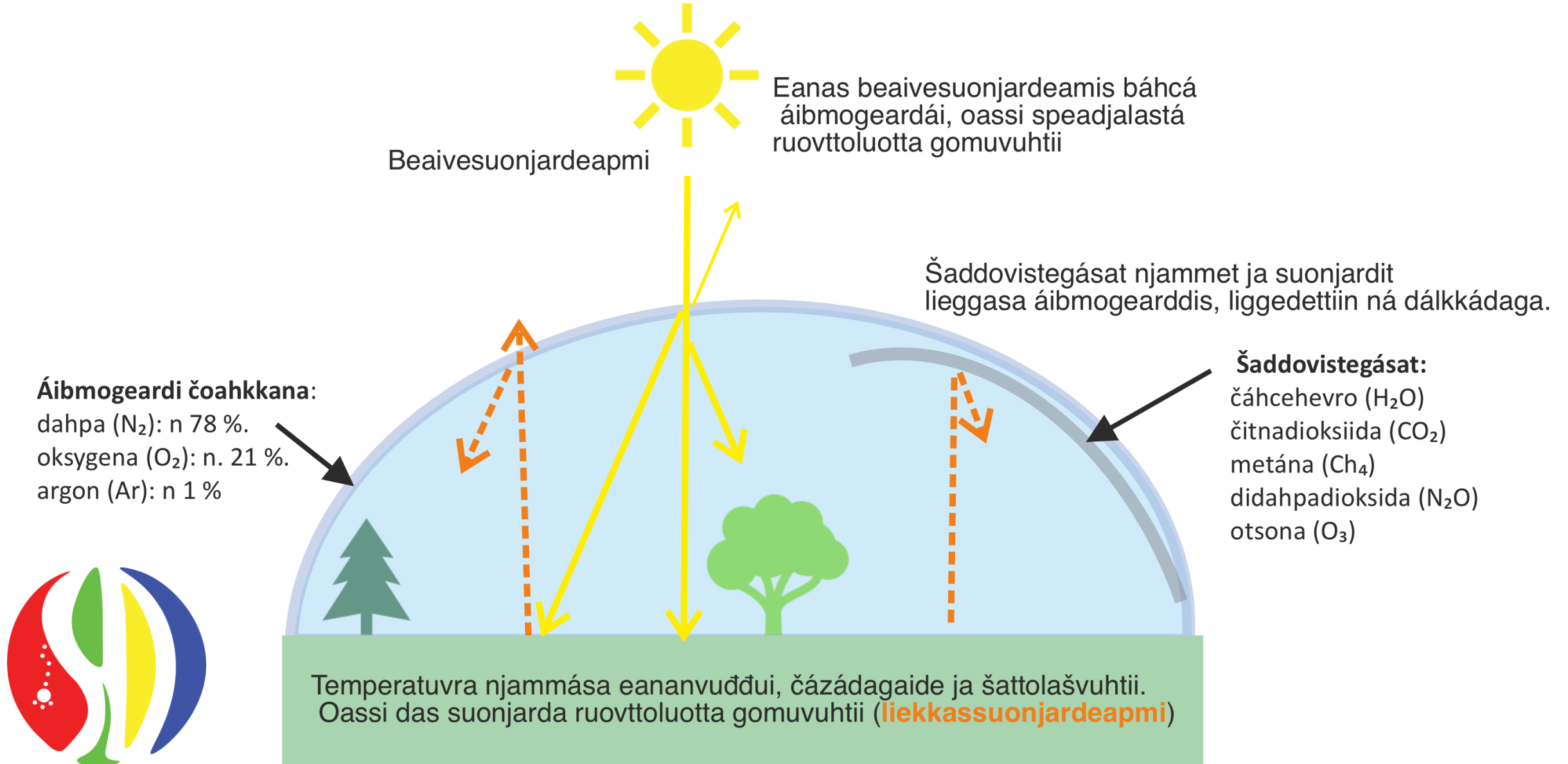
- **Dálkkádatrievdan** dárkkuha olmmošdoaimma dagahan šaddovistealbmaneami váfistuvvama ja dálkkádaga liegganeami, mii das čuovvu.
- Máilmmi šaddovistegássaluoittut leat šaddan measta juohke jagi industrialiserema álggu rájes.
- Stuorimus stáhtalaš luoittuid buvttadeaddjit leat Kiinná, Ovtastuvvan stáhtat, India ja Eurohpa uniovdna. Industriijariikkaid orruid luoittut leat stuoribut go ovdánahtti riikkaid orruid.

- Olbmo buvttadan šaddovistegásaid njeallje mearkkašahttimus gáldu:
 - **Energiija buvttadeapmi ja atnu.** Dása gullet industriija energiijaatnu, visttiid liggen ja šleadga sihke johtolat. Measta golbma njealjádasa visot luoittuin šaddet fossiila energiija buvttadusas ja anus.
 - **Eanan- ja vuovdedoallu, eanageavahus ja eanangeavahusa nuppástusat.** Luoittut šaddet ovdamearkka dihte vuvddiid njáskamis eanandoalloeanamis, buvttadanelliid biebmossuddadeamis ja muhki gieđahallamis, vuovdedoalus ja gávpotluvvamis.
 - **Industrialiserenproseassat.** Ovdamearkka dihte semeantta ráhkadeapmi ja kemiiaindustriija buvttadit luoittuid válmmostanproseassa ja golahit energiija.
 - **Bázahusfuolahus.** Luoittut šaddet rihpaduvnniin ja duolvačáziid gieđahallamis.

Šaddovistealbmonneapmi ja šaddovistegásat

Dálkkádatrievdaneinnostusat vuodđuduvvet luoitosenáriaide

Luoitoskenáriat árvoštallet šaddovistegásaid dagahan rievdamas
gaskatemperatuvrras ovdaindustriijalaš áigge (1850-1900) ja jagi 2100
gaskkas

Luoitoskenária:	Nuppástus eatnanspáppa gaskatemperatuvrras j. 2100
Vuollegis luoittut, SSP1-2.6	1.8 °C
Gaskaluotta luoittut, SSP2-4.5:	2.7 °C
Oalle vuoimmálaš luoittut, SSP3-7.0	3.6 °C
Vuoimmálaš luoittuid šaddan, SSP5-8.5	4.4 °C

Lihkostuvvan dálkkádatpolitihkka

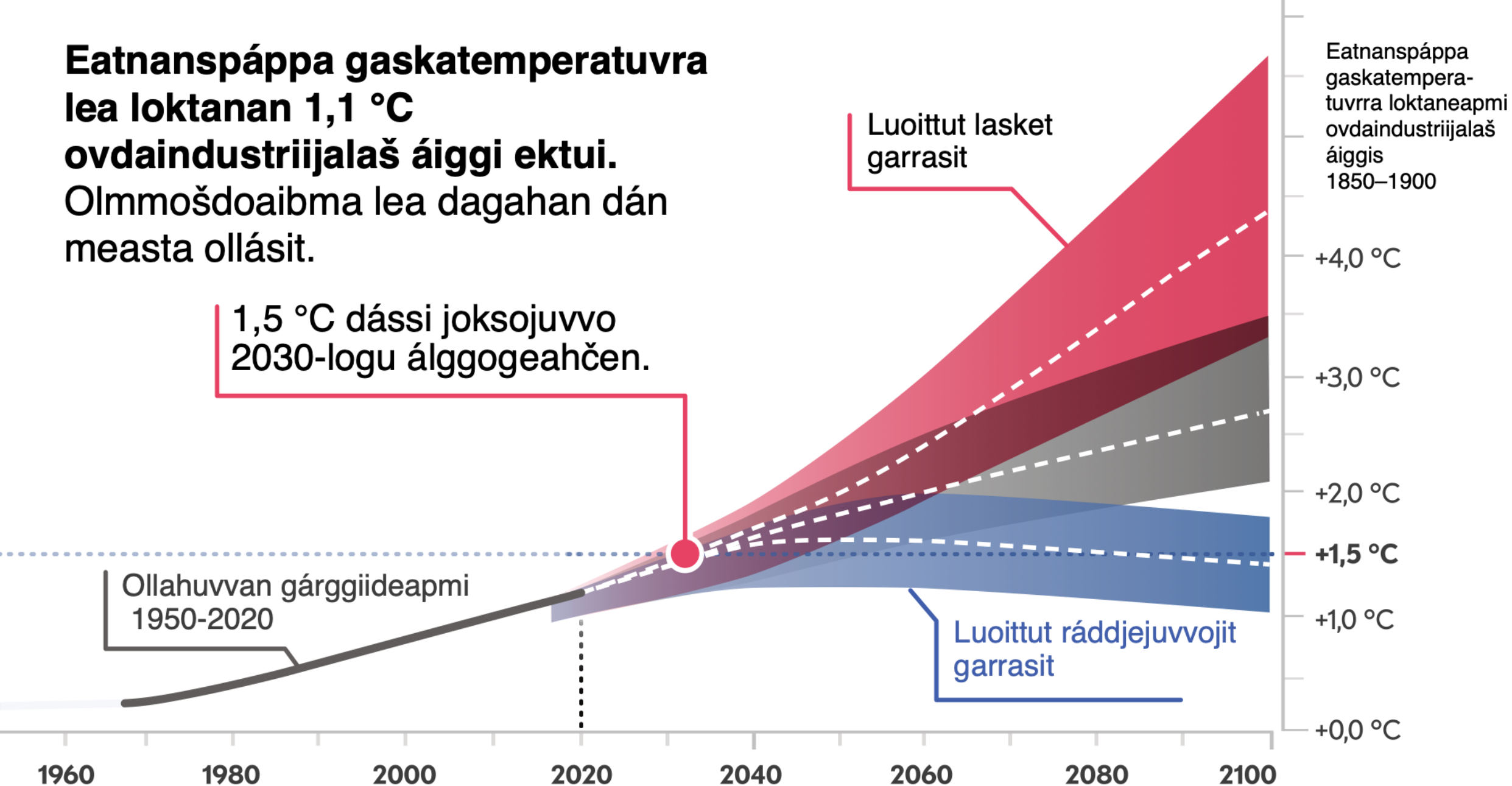
Ollásit eahpelihkostuvvan
dálkkádatpolitihkka

- Dát skenáriat adnojuvvojit IPCC árvoštallamiin ja Suoma dálkkádatpolitihkas
- Dat vuodđuduvvet dutkojuvvon dihtui ee.:
 - dálkkádatulbmiliid ollahuvvamis
 - árvoštallamiidda šaddovistegásaid mearis ja gárganeamis
 - dálkkádatmálliide nappo skenáriaide boahtteáiggi dálkkádaga
 - ekonomiijárganeamis
 - sierra dagaheddjiid oktasašváikkuhusas

**Eatnanspáppa gaskatemperatuvra
lea loktan 1,1 °C
ovdaindustriijalaš áiggi ektui.**
Olmmošdoaibma lea dagahan dán
measta ollásit.

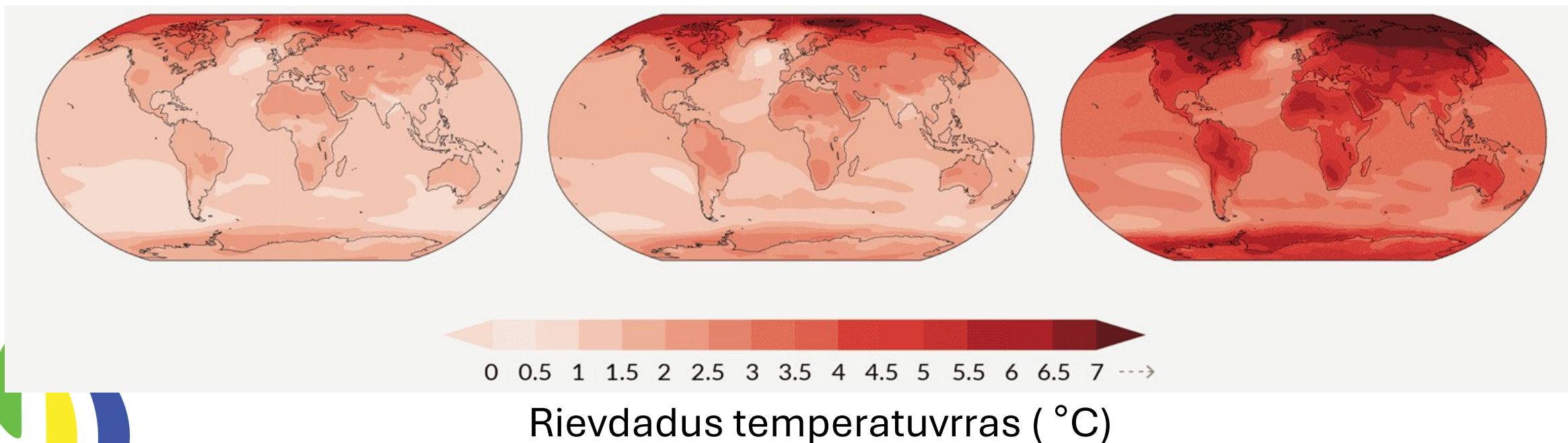
Dálkkádaga liegganeami globála vaikkuhusat

Árvvoštallon rievdadus temperaturvrras, go globála liegganeapmi bajida eatnanspáppa gaskatemperaturvrra:

a) 1.5 °C

b) 2 °C

dehe c) 4 °C

Dálkkádatrievdan vuhtto eatnamis, mearain ja áibmogearddis.

Juo dáhpáhuvvan rievdamat joatkahuvvet ja oassi dain leat máhcatmeahtumat čuohtejagiid dehe čuohteduháhiid jagiid áigge.

EATNAMIS

- dálkkádatavádagat sirdásit povllaid guvlui
- ráššoarvvit lassánit mánggain báikkiin
- goikkádat lassána

MEARAS

- mearračáhci lieggana
- váldomearaid dássi loktana
- mearat suvrot ja oksygena doallivuohta luoitá

MÁHCATMEAHTTUN

ÁIBMOGEARDDIS

- šaddovistegásaid doallivuođat lasket
- áibmogearddi vuolleoassi lieggana
- lávttasvuohta eatnána

MUOHTA- JA JIEKNAGOKČASIS

- mearaid ja jávrriid jiekna unnu
- muohtagovččas unnu
- jiehkit játnet

MÁHCATMEAHTTUN

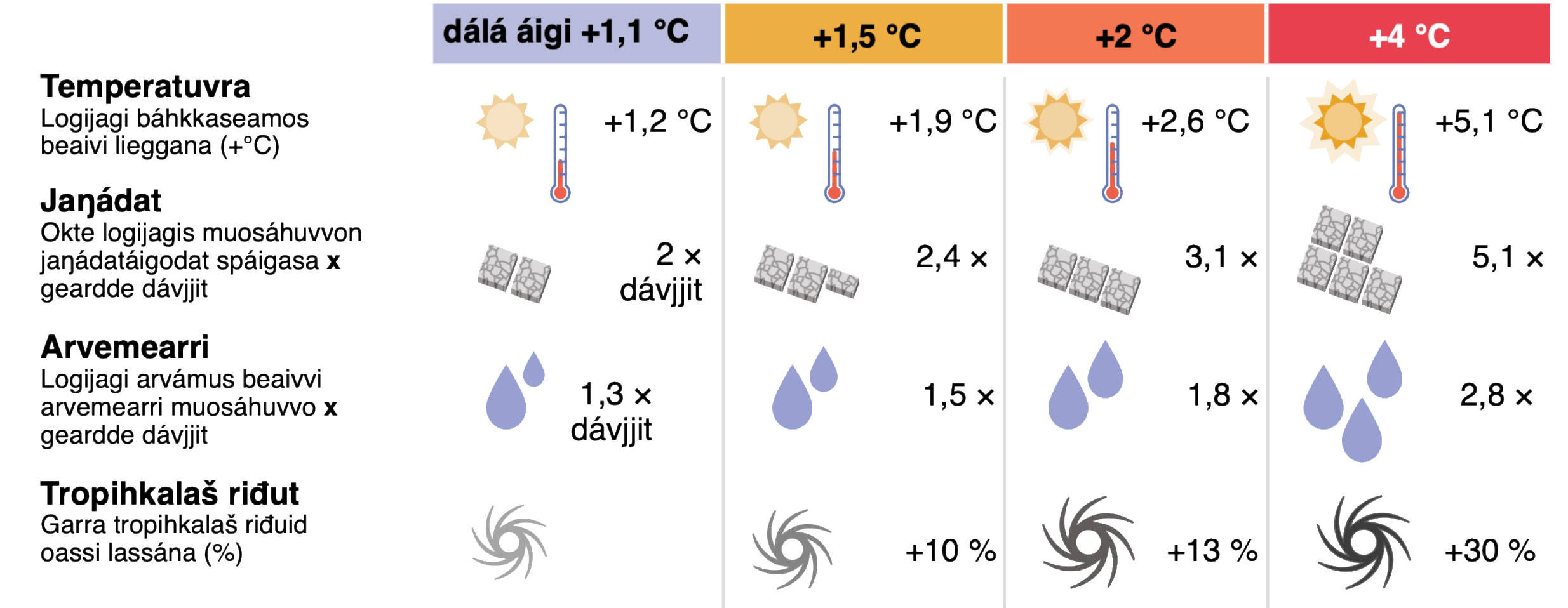
DÁLKEALBMONEAMIT, MAT DAGAHIT VAHAGA JA VÁRA, LEAT LASSANAN

Báhkat, jaŋádat, ráššoarvvit ja garra tropihkalaš hirpmusriđut dihttojit ovdalačča eanet.

Liegganeami riskkat ja váikkuhusat leat dađi stuoribut, mađi eanet dálkkádat lieggana

Vahágiid dagaheaddji dálkealbmanemiid rievdadus ovdaindustriijalaš áiggis 1850-1900

Dálkkádatrievdama čuovvun ja dutkamuš

- Dálkkádatrievdama váikkuhusat čuvvojuvvojit ja boahttevaš váikkuhusat nohkkojuvvojit ovdamearkka dihte satellihttaáiccastagaid sihke temperatuvra- ja arvemihtidemiid bakte. Dáid materiálad vuodul ráhkaduvojit skenáriat dehege boahttevuhtagovat das, mot dálkkádat sáhhtá gárganit.
- Rievdamat seasaduvvojit guhkes áigegaskkain. Áiccastagat buohtastahttojit dálkkádatlaš buohtastahttináigodagaide, mat leat 30 jagi ráiddut.
- Dáláš dálkkádatlaš buohtastahttináigodat gokčá jagiid 1991–2020. Čuovvovaš buohtastahttináigodat lea 2001–2030.
- Ráđđehusaidgaskasaš dálkkádatpanela IPCC (Intergovernmental Panel on Climate Change) vuodđuduvvui jagi 1988. Dan bargun lea čohkket ja árvoštallat dieđalaš dieđu dálkkádatrievdamis sihke dan dáláš ja nohkkojuvvon váikkuhusain mearrádusdahkkiid atnui. IPCC almmustuhtá viiddes árvoštallanraporttaidis sulaid guđa jagi gaskkaid.

Dálkkádatdoaimmaid stivren

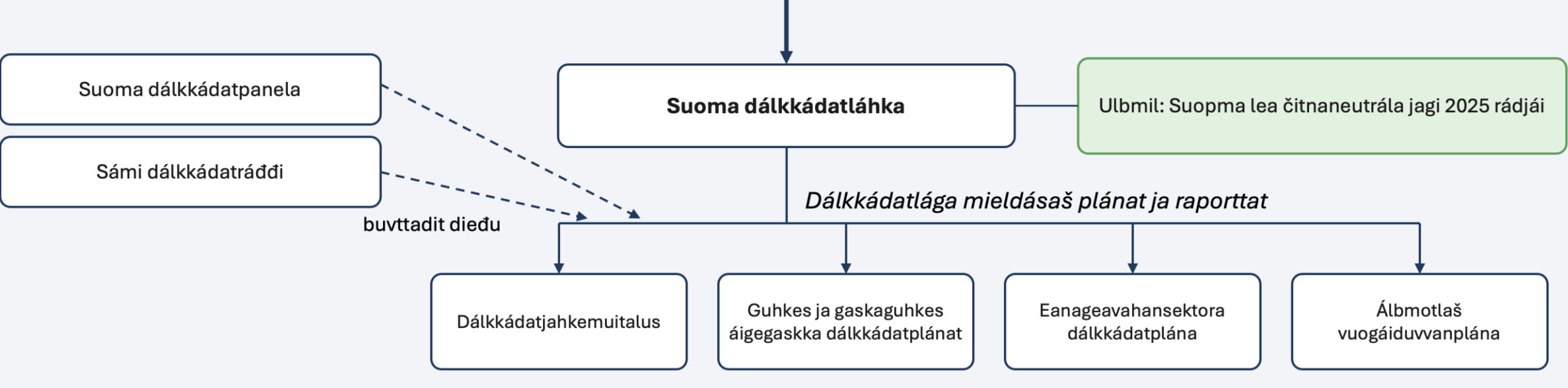
RIIKKAIDGASKASAŠ DÁSSI

EU DÁSSI

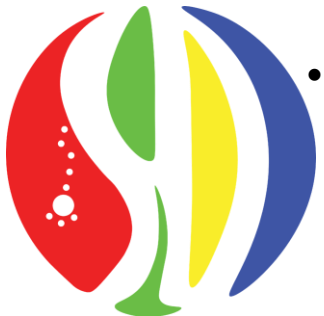

SUOMA DÁLKKÁDATPOLITIIHKKA

Diedđalaš dálkkádatdiehtu

- Diedđasearvvuš lea ovttamielalaš das, ahte dálá dálkkádaga liegganeapmi lea čuovvumuš olmmošdoaimmas. Liegganeapmi lea stuorimus uhkki sihke lundui ja oba olmmošsohkii.
- Dálkkádatrievdamis lea oažžunsajis eatnat diehtu, man riektatvuoda viiddes diedđasearvvuš lea sihkkarastán. Analysat vuodđuduvvet čuđiide, juobe duháhiidda dutkamušaide.
- Interneahta ja sosiálas medias gávdnojit dattetge olu čállosat ja videot, maid dahkkit háliidit biehtadit dálkkádatrievdama. Ággan sáhttá leat ovdamearkka dihte ovttaskas galbma geassi dehe dálvi dehe čáli iežas oaivil. Maiddái politihkalaš ulbmilat ja ekonomalaš beroštumit sáhttet váikkuhit dasa, mii dálkkádatrievdamis čuoččuhuvvo. Leage danin gáldokriittalaš!
- Dárkkis álohii ođđaseamos dutkojuvvon diehtu luohtehahtti gálduin.
- Luohtehahtti diehtu gávdno ovdamearkka dihte [dálkkádatofelačča](#), [Suoma dálkkádatpanela](#), [Sámi dálkkádatráđi](#) ja [IPCC](#) siidduin. Dálkkádatrievdandieđu buvttadit maid eará Suoma dálkkádatpanelat: [Luonddupanela](#), [Ceavzilvuohtapanela](#) ja [Vuovdebiodoalu diedđapanela](#). Dutkandiehtu lassána geažos áigge, ja dát siiddut beaiváduvvojit ođđa dieđu mielde.

Bargobihtát

1. Makkár dálki din guovllus lea dál?
2. Makkár dálkkádat din guovllus lea? Mat áššiid dasa váikkuhit?
3. Maid dárkkuha šaddovistealbmoneapmi, ja mot dat laktása dálkkádatrievdamii?
4. Duddjo gova/čállosa/duoji/dáidaga juoga áššis, mii laktása dálkkádatrievdamii, ja mii lea dutnje dehálaš.

Gáldut ja lassidieđu

- Oppalaš dálkkádatdiehtu: www.ilmasto-opas.fi
- IPCC-infografiikat: <https://ilmasto-opas.fi/ipcc-infografiikat>
- IPCC, 2021: Summary for Policymakers. In: Climate Change 2021: The Physical Science Basis. Contribution of Working Group I to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change [Masson-Delmotte, V., P. Zhai, A. Pirani, ym (toim.)]. Cambridge University Press, Cambridge, UK and New York, NY, USA, pp. 3–32, doi: 10.1017/9781009157896.001
- Ilmasto-opas.fi (Suoma birasguovddáš ja Dálkediehtaga lágádus). Máilmmi šaddovistegásat lassánit en. <https://www.ilmasto-opas.fi/artikkelit/maailman-kasvihuonekaasupaastot-kasvavat-yha>

